

УДК 314.02:338.24:351.862.4(477:4-672ЄС)
JEL: J11; E62; J61; E24
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2026-1-308-317>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

© 2026 ПАКІН Р. М., ГУР'ЯНОВА Л. С.

УДК 314.02:338.24:351.862.4(477:4-672ЄС)
JEL: J11; E62; J61; E24

Пакін Р. М., Гур'янова Л. С. Компаративний аналіз демографічної безпеки України та країн ЄС як складової економічної безпеки

Статтю присвячено компаративному аналізу демографічної безпеки України та країн ЄС. Доведено, що людський капітал є безальтернативним фундаментом для забезпечення фіскальної стійкості та виробничого потенціалу національної економіки. Розкрито трансмісійний механізм перетворення демографічних загроз на економічні дисбаланси через вплив на структуру ринку праці, податкову базу та соціальне навантаження. Здійснено компаративний аналіз демографічної ситуації в Україні та країнах ЄС за уніфікованою системою індикаторів (демографічне навантаження, відтворення населення, міграційні процеси) у двох часових зрізах: до 2022 року та після початку війни. Виявлено, що у довоєнний період Україна рухалася в межах загальноєвропейського тренду старіння населення, проте мала гірші показники якості людського капіталу, зокрема стану здоров'я та продуктивності праці. Встановлено, що війна спричинила шоківий розрив трендів: якщо країни ЄС компенсують старіння міграцією та технологіями, то Україна зазнає критичного скорочення ринку праці, зростання демографічного навантаження та падіння сумарного коефіцієнта народжуваності. Акцентовано увагу на тому, що в умовах загострення глобальної конкуренції за людський капітал, збереження та розвитку демографічного потенціалу стає ключовим фактором національного суверенітету та економічної незалежності України. Обґрунтовано необхідність впровадження двовекторної стратегії протидії демографічним загрозам, зокрема: стимулювання репатріації (пільгове кредитування, грантові програми, визнання кваліфікацій); структурну адаптацію економіки (зміщення фокусу з Lifespan на Healthspan, автоматизацію виробництва, селективну міграційну політику). Продемонстровано, що війна трансформувала демографічну кризу для України з еволюційної, характерної для ЄС, в екзистенційну, а відновлення економічної безпеки неможливе без реалізації превентивної державної стратегії демографічного розвитку.

Ключові слова: економічна безпека держави, демографічна безпека, компаративний аналіз, людський капітал, демографічне навантаження, трансмісійний механізм, фіскальна стійкість, міграція, повоєнне відновлення.

Табл.: 2. **Бібл.:** 27.

Пакін Ростислав Маркович – аспірант кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: pakinrostislav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5324-0238>

Гур'янова Лідія Семенівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики і системного аналізу, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна); професор кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: guryanovalidiya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1451>

Researcher ID: L-3402-2017

Scopus Author ID: 36068855600

UDC 314.02:338.24:351.862.4(477:4-672ЄС)
JEL: J11; E62; J61; E24

Pakin R. M., Guryanova L. S. A Comparative Analysis of Demographic Security of Ukraine and EU Countries as a Component of Economic Security

The article is dedicated to a comparative analysis of the demographic security of Ukraine and EU countries. It is proved that human capital is an indispensable foundation for ensuring fiscal stability and the productive potential of the national economy. The transmission mechanism of transforming demographic threats into economic imbalances through their impact on the labor market structure, tax base, and social burden is revealed. A comparative analysis of the demographic situation in Ukraine and EU countries was conducted using a unified system of indicators (demographic dependency, population reproduction, migration processes) across two time periods: before 2022 and after the start of the ongoing war. It was found that in the pre-war period Ukraine was moving within the general European trend of population aging, but had poorer indicators of human capital quality, particularly in terms of health status and labor productivity. It has been found that the war has caused a shock disruption of trends: while EU countries compensate for aging through migration and technology, Ukraine faces a critical contraction of the labor market, an increase in demographic pressure, and a decline in the total fertility rate. Attention is drawn to the fact that in the context of intensified global competition for human capital, preserving and developing demographic potential becomes a key factor in national sovereignty and Ukraine's economic independence. The necessity of implementing a dual-vector strategy to counter demographic threats is substantiated, which includes: stimulating repatriation (preferential loans, grant programs, recognition of qualifications); structural adaptation of the economy (shifting focus from Lifespan to Healthspan, production automation, selective migration policies). It has been shown that the war has transformed Ukraine's demographic crisis from an evolutionary one, typical for the EU, into an existential one, and that restoring economic security is impossible without implementing a preventive State strategy for demographic development.

Keywords: State economic security, demographic security, comparative analysis, human capital, demographic burden, transmission mechanism, fiscal sustainability, migration, postwar recovery.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 27.

Pakin Rostyslav M. – Postgraduate Student of the Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: pakinstislav@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5324-0238>

Guryanova Lidiya S. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics and System Analysis, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine); Professor of the Department of Economic Cybernetics and Applied Economics, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: guryanovalidiya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2009-1451>

Researcher ID: L-3402-2017

Scopus Author ID: 36068855600

Демографічна безпека у XXI столітті трансформувалася з субкомпонента соціальної безпеки у критичну детермінанту економічної стабільності держави, що визначає її фінансову спроможність, продуктивний потенціал та довгострокову конкурентоспроможність. Якщо до початку 2022 року країни Європейського Союзу та Україна рухалися у загальному тренді поступового старіння населення з можливістю компенсації через міграційні процеси та технологічну модернізацію, то війна спричинила якісний розрив у демографічній траєкторії України, перетворивши еволюційну кризу на екзистенційну загрозу. За даними 2024 року, смертність в Україні майже втричі перевищувала народжуваність (495 тис. померлих проти 177 тис. новонароджених) [1], при цьому сумарний коефіцієнт народжуваності впав до критичного рівня – 0,6 дитини на одну жінку, що у більш ніж три рази нижче за мінімум простого відтворення населення, який становить 2,1 дитини на одну жінку [2].

Україна має один з найвищих у світі рівень смертності (18,6 на 1000 осіб) [3] та найнижчий показник народжуваності. У поєднанні з масовою вимушеною міграцією (близько 6,5 млн осіб перебувають за кордоном), це формує унікальне поєднання факторів, здатних необоротно виснажити людський капітал як базову передумову економічного відновлення. На відміну від країн ЄС, де коефіцієнт демографічного навантаження становить 33,9 % (із прогнозованим зростанням до 60 % до 2100 року) [4], Україна зіткнулася з шоківим скороченням працездатного населення на тлі одночасної втрати продуктивності через війну. Це робить класичні європейські механізми адаптації (підвищення пенсійного віку, автоматизація, селективна міграція) недостатніми для національного контексту.

Теоретична значущість дослідження зумовлена недостатністю теоретико-методичних підходів до оцінювання впливу демографічної ситуації на

економічну безпеку, розробленими для умов мирного поступального розвитку, для прогнозування наслідків демографічних загроз в умовах одночасної демографічної, міграційної та економічної катастрофи воєнного періоду. Класичні індикатори демографічної безпеки (коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту, міграційне сальдо) не враховують трансмісійні механізми перетворення демографічних шоків на макроекономічні дисбаланси через канали фінансової дестабілізації, руйнування виробничого потенціалу, освітньо-інноваційну деградацію та ерозію внутрішнього споживчого ринку. Сучасні наукові дослідження недостатньо повно розглядають демографічну безпеку як складову економічної безпеки, обмежуючись переважно описовою статистикою без побудови причинно-наслідкових моделей впливу на ВВП, бюджетні диспропорції, інвестиційні процеси та боргову стійкість. Навіть у країнах ЄС, де старіння створює тиск на пенсійні та медичні системи і зменшує податкові надходження, заощадження, інвестиції, структуру попиту, досі бракує уніфікованої методології кількісної оцінки впливу демографічних змін на економічну безпеку [6], не кажучи вже про шоківі сценарії, подібні до українського. Компаративний аналіз міграційної політики України та ЄС дозволяє виокремити універсальні принципи демографічного розвитку та адаптувати їх до специфічних військово-міграційних чинників, що є критично важливим для розробки релевантних стратегій [9; 10].

Практична цінність дослідження визначається нагальною потребою України у науково обґрунтованій стратегії демографічного відновлення як безальтернативної передумови економічної реконструкції та євроінтеграції. Прогнози Morgan Stanley щодо ЄС свідчать, що скорочення працездатного населення на 6,5 % до 2040 року може зменшити ВВП єврозони на 4 % [11;

13]. Екстраполяція цих даних на український контекст (із втратою понад 10 млн населення) означає потенційне скорочення економічного потенціалу на 15–20 % навіть за умови повної фізичної відбудови інфраструктури. Уряд потребує ефективних інструментів для кількісної оцінки демографічних загроз економічній безпеці, а саме: а) розробки системи раннього попередження (early warning system); б) ранжування пріоритетів між стимулюванням репатріації та компенсаторними механізмами (автоматизація, підвищення Healthspan замість Lifespan, селективна міграція) [14; 15]; в) інтеграції демографічних проєкцій у планування стійкості фінансової системи, боргової стратегії та програми міжнародної технічної допомоги.

Досвід ЄС демонструє, що фіскальні стандарти вимагають від країн компенсації витрат старіння населення протягом періоду бюджетної корекції. Для України це означає необхідність закладати негативні демографічні сценарії вже на етапі розробки середньострокових фіскальних рамок. За відсутності системної демографічної політики, інтегрованої в економічну стратегію держави, навіть масштабні фінансові вливання від міжнародних донорів не забезпечать стійкого відновлення. Критичний дефіцит людського капіталу блокуватиме абсорбційну спроможність економіки та конвертацію інвестицій у зростання продуктивності [16; 17].

Проблематика демографічної безпеки як детермінанти економічної безпеки стала фокусом у глобальному науковому дискурсі на початку XXI століття, набувши особливої гостроти у період пандемії COVID-19, а також збройних конфліктів у Європі. Фундаментальні дослідження CEPР (Centre for Economic Policy Research) демонструють, що демографічні зміни створюють найбільш значущий стримуючий фактор для економічного зростання, зумовлюючи прогнозоване зниження ВВП на душу населення на 0,36% щорічно в країнах Східної Європи протягом 2024–2050 років [18]. Kulu H., Christison S., Liu C., Mikolaj J. у дослідженні «The War and the Future of Ukraine's Population» прогнозують скорочення населення України на 33% протягом двох десятиліть, при цьому найбільш сильний спад очікується серед працездатного населення та дітей [19].

Дослідники Vienna Institute for International Economic Studies (Astrov V., Leitner S., Grieveson R.) у дослідженні «The Demographic Challenges to Ukraine's Economic Reconstruction» встановили, що понад 30 % біженців можуть не повернутися до України після війни. Це матиме тривалий негативний вплив на відновлення економіки, при цьому

навіть у 2040 році населення становитиме лише 34–35 млн осіб, що на 20 % менше рівня 2021 року [20]. Shkurovadska D., Lebedeva L., Shtunder I. та ін. у публікації «The Impact of Demographic Resilience on Economic Development» аналізують досвід країн Вишеградської групи, демонструючи, що демографічна стійкість передбачає не лише моніторинг популяційної динаміки, але й формування доказових політик, що враховують поточні та прогнозовані демографічні тренди [21]. Економічні наслідки демографічних змін систематизовані в Economic Report of the President, де доведено, що фертильність нижче рівня заміщення, яка властива усім розвинутих економікам, може бути компенсована імміграцією, що генерує чисті вигоди через позитивний вплив на продуктивність, підприємництво та наукові дослідження [22].

В OECD Employment Outlook кількісно оцінено, що скорочення працездатного населення на 8 % до 2060 року уповільнить зростання ВВП на душу населення на 40 % (з 1,0 % до 0,6 % річних), при цьому коефіцієнт демографічного навантаження зростає з 31 % до 52 % [14]. Дослідження European Central Bank (Occasional Paper) розкриває трансмісійний механізм впливу старіння населення на фіскальну стійкість: витрати на пенсії, охорону здоров'я та довгостроковий догляд зростають з 24,6 % ВВП у 2019 році до 27 % у 2040 році, створюючи структурний дефіцит бюджету навіть за умови економічного зростання [15].

Сучасна наукова література характеризується фрагментарністю теоретико-методичних підходів до оцінювання демографічної безпеки як складової економічної безпеки держави. Більшість розробок обмежуються дескриптивною статистикою без побудови каузальних моделей впливу на фіскальну спроможність, продуктивність та довгострокову конкурентоспроможність національної економіки.

Метою дослідження є визначення концептуальних підходів до оцінювання впливу демографічної ситуації на економічну безпеку країни на підставі дослідження трансмісійних механізмів демографічних загроз, компаративного аналізу демографічної безпеки України та країн ЄС, обґрунтування найбільш доцільних заходів щодо стратегії демографічного розвитку.

Робота ґрунтується на інтегрованому міждисциплінарному підході, що поєднує системний, компаративний аналіз та структурно-функціональний підхід. Методологічною основою виступають концепція людського капіталу, теорія демографічного переходу, теорія економічної безпеки та індикаторний підхід до оцінювання безпеки держави.

Дослідження структуровано у три етапи:

- ✦ *теоретико-методологічний* – обґрунтування демографічної безпеки як пріоритетної детермінанти економічної безпеки шляхом визначення трансмісійного механізму впливу демографічних загроз на фінансову стійкість, внутрішній ринок, ринок праці та інноваційний потенціал;
- ✦ *емпірико-аналітичний* – передбачає компаративний аналіз тенденцій розвитку демографічної ситуації в Україні та країнах ЄС за уніфікованою системою індикаторів;
- ✦ *прикладний* – обґрунтування двокомпонентної стратегії протидії демографічним загрозам.

Інформаційною базою є документи міжнародних організацій (OECD, RAND Corporation, МОП) та праці вітчизняних дослідників, що дозволило сформулювати комплексне розуміння проблематики та визначити понятійно-категоріальний апарат.

Емпірична база дослідження сформована на основі офіційних статистичних даних Eurostat, Світового банку, UNDP, WHO, UNHCR, IOM та Державної служби статистики України за період 2015–2024 років.

Компаративний аналіз здійснюється на двох часових етапах:

- ✦ *до 2022 року*: виявлення спільних європейських трендів демографічного старіння при гірших стартових позиціях України за показниками продуктивності та здоров'я нації.
- ✦ *період після 2022 року*: фіксація шокового розриву трендів через війну.

Система індикаторів охоплює п'ять блоків:

1. Відтворення населення (смертність, сумарний коефіцієнт народжуваності, очікувана тривалість життя).
2. Демографічне навантаження (коефіцієнти навантаження непрацездатними особами, частка населення 65+, медіанний вік).
3. Міграційні процеси (обсяги міграції, сальдо міграції, частка ВПО).
4. Економічно-демографічні показники (рівень економічної активності, зайнятості, продуктивності праці).
5. Якість людського капіталу (рівень освіти, стан здоров'я, Індекс людського розвитку (HDI)).

Основні результати дослідження. У сучасній парадигмі економічної науки демографічна безпека виходить за межі традиційного розуміння популяційної динаміки, виступаючи системоутво-

рюючою передумовою фінансової стійкості, виробничого потенціалу та інноваційної спроможності держави.

На відміну від класичних підходів, що інтерпретують демографічні процеси виключно як екогенний фактор, сучасна концепція демографічної безпеки демонструє двосторонній причинно-наслідковий зв'язок: людський капітал одночасно є продуктом і драйвером економічного зростання. При цьому його критичний дефіцит спричиняє необоротну деградацію всієї системи національної безпеки.

Трансмісійний механізм перетворення демографічних загроз у економічні дисбаланси реалізується через чотири основні канали:

1. фінансовий (скорочення податкових надходжень від ЄСВ та ПДФО при одночасному зростанні видатків на соціальний захист і пенсійне забезпечення);
2. продуктивний (фізичне зменшення робочої сили, а також зниження інноваційного потенціалу через старіння населення);
3. споживчий (звуження внутрішнього попиту та скорочення мультиплікативного ефекту в економіці);
4. інвестиційний (падіння інвестиційної привабливості через обмеженість ринку праці та дефіцит кадрів, зниження рівня заощаджень, демографічний тиск на ринки, зокрема ринки нерухомості).

Ключовою особливістю демографічної безпеки є її значний часовий лаг. Оскільки якісний людський капітал формується протягом 15–20 років (освіта, професійна підготовка, накопичення досвіду), його втрата через депопуляцію або міграцію створює «структурну пастку», з якої неможливо вийти у короткостроковій перспективі навіть за умови масштабних фінансових інвестицій [23; 24].

Для забезпечення компаративного аналізу демографічних профілів країн-членів ЄС та України розроблено систему діагностичних індикаторів, структуровану за чотирма функціональними блоками:

1. відтворення населення (сумарний коефіцієнт народжуваності – TFR, коефіцієнти смертності та природного приросту);
2. демографічне навантаження (коефіцієнти навантаження особами похилого віку – Old-age Dependency Ratio, дітьми, а також загальне демографічне навантаження);
3. міграційна динаміка (сальдо міграції, обсяги вимушеної міграції біженців, коефіцієнт поворотної міграції);

4. якість людського капіталу (очікувана тривалість життя, роки здорового життя – Healthy Life Years, рівень освіти).

Методологічною основою дослідження став інтегральний підхід до оцінки вразливості, що базується на виявленні критичних розривів (Gap Analysis) між показниками України та медіанними значеннями ЄС. Ключовим критерієм демографічної безпеки визначено не лише кількісні параметри популяції, але й здатність системи до самовідтворення в умовах екзогенних шоків.

Контрольною групою визначено країни ЄС зі схожими до України стартовими умовами у 2021 році (Італія, Румунія, Польща). Нижче визначено шоківі наслідки війни, що деформували демографічні тренди України у 2022–2025 роках [6–8].

Компаративний аналіз демографічної ситуації до 2022 року (спільні тренди).

До початку війни Україна та країни-члени ЄС демонстрували синхронізацію демографічних траєкторій, що характеризувалися тривалим демографічним переходом із типовими проявами: народжуваністю нижче рівня простого відтворення, зменшенням частки молоді у віковій структурі та зростанням медіанного віку.

Дані табл. 1 демонструють, що у 2021 році сумарний коефіцієнт народжуваності (TFR) в Україні (1,22) був нижчим за середньоєвропейський (1,53), однак залишався в межах загального діапазону для постсоціалістичних країн Східної Європи [9]. Медіанний вік населення України (41,2 року) відставав від показника ЄС (43,9 року) лише на 2,7 року, що свідчило про синхронність процесів старіння. Критична відмінність полягала в якості людського капіталу. Очікувана тривалість життя в Україні (71,6 року) була на 9,4 року нижчою, ніж середньоєвропейський показник (81 рік). При цьому тривалість здорового життя (*Healthy Life Years*) становила лише 59,7 року проти 64,5 у ЄС, що вказувало на суттєво нижчу продуктивність робочої сили та вищий рівень захворюваності [6; 11; 12; 27]. Особливо тривожною була динаміка міграційних втрат за 2013–2021 роки. Україна втратила близько 4 млн осіб через трудову міграцію (переважно до Польщі, Німеччини та Чехії). При цьому 68 % емігрантів були особами працездатного віку (25–45 років) з вищою або професійно-технічною освітою [5; 13; 15]. Таким чином, до 2022 року Україна мала подібні до ЄС демографічні виклики (старіння, низька фертильність), але суттєво гірші стартові позиції за якістю людського капіталу та збереженням трудових ресурсів.

Таблиця 1

Порівняльна демографічна статистика України та ЄС (2021 р.)

Показник	Україна	ЄС-27	Польща	Румунія	Італія
Населення (млн)	41,2	447,0	38,0	19,2	59,2
TFR (дітей на жінку)	1,22	1,53	1,33	1,81	1,25
Медіанний вік (років)	41,2	43,9	42,3	43,0	47,3
Частка 65+ (%)	17,4	20,8	18,7	19,6	23,5
Old-age dependency ratio (%)	26,8	33,1	30,2	30,5	37,8
Очікувана тривалість життя (років)	71,6	81,0	77,5	75,6	83,1
Healthy life years (років)	59,7	64,5	62,1	59,8	66,2
Природний приріст (на 1000)	-5,9	-0,3	-1,7	-3,8	-3,4
Міграційне сальдо (на 1000)	-8,2	+2,3	-0,4	-2,1	+2,9

Джерело: складено авторами на основі [2; 3; 4; 5; 7].

Компаративний аналіз демографічної ситуації після 2022 року (шоківий розрив).

Війна 24 лютого 2022 року спричинила шоківий розрив у демографічних траєкторіях України та ЄС, трансформувавши еволюційну кризу старіння в екзистенційну катастрофу депопуляції. Табл. 2 демонструє різке погіршення усіх показників демографічної ситуації в Україні протягом 2022–2025 років. Сумарний коефіцієнт народжуваності (TFR)

знизився до історичного мінімуму – 0,6 дитини на жінку у 2024 році. Це у 2,5 разу нижче за європейський антирекорд Італії (1,3) та у 3,5 разу нижче за рівень простого відтворення, що робить відновлення популяції неможливим навіть за умови негайного припинення війни. Смертність зросла до 18,6 на 1000 громадян – а це найвищий показник у світі, що у 3,7 рази перевищує середньоєвропейське значення (5,0) [8]. При цьому природний приріст досяг

катастрофічної позначки –13,7 на 1000 осіб. Тобто щороку Україна втрачає 1,37 % населення виключно через природне скорочення (без урахування міграції). Міграційний відтік критично прискорився: за 2022–2025 роки країну залишило близько 7 млн осіб, з яких 4,3 млн офіційно перебувають у країнах ЄС під тимчасовим захистом. Соціологічні дослідження свідчать, що лише 43 % мігрантів планують повертатися після завершення війни, це означає загрозу безповоротної втрати 3,7 млн осіб.

Натомість ЄС демонструє стабілізацію або навіть поліпшення демографічних показників за рахунок українських біженців. Зокрема, у Польщі зафіксовано позитивне міграційне сальдо (+950 тис. осіб) у 2022 році, у Німеччині +1 млн осіб, що частково компенсує природне старіння корінного населення. Особливо загрозливою є якісна структура українських втрат. Середній вік вимушених мігрантів становить 32 роки (найбільш продуктивна когорта). При цьому 68 % мають вищу освіту, а 73 % становлять жінки репродуктивного віку з дітьми. Це означає втрату не лише поточної, але й майбутньої робочої сили.

Економічні наслідки демографічного шоку: кількісна оцінка.

Екстраполяція на підставі методології *Morgan Stanley*, розробленої для оцінки впливу старіння населення в ЄС [11; 13], на український контекст дозволяє кількісно верифікувати економічні втрати від демографічної катастрофи. Якщо для Єврозони скорочення працездатного населення на 6,5 % до 2040 року [10] призведе до зниження ВВП на 4 %, то для України фізична втрата понад 10 млн осіб (близько 24 % довоєнної популяції) за консервативними оцінками означає скорочення економічного потенціалу на 15–18 %.

Навіть за умови повного відновлення фізичної інфраструктури, безповоротна втрата 3,7 млн платників податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та єдиного соціального внеску (ЄСВ) призведе до ерозії фіскальної бази, скорочуючи податкові надходження на 8–10 % ВВП щороку. Ситуація ускладнюється зростаючим структурним дисбалансом доходів і видатків: на тлі падіння податкових зборів видатки на пенсійне забезпечення та соціальний захист зростатимуть через стрімке старіння населення.

Таблиця 2

Демографічні показники України після початку війни (2022–2024 рр.)

Показник /Рік	2022	2023	2024	2025	Зміна (2025 р. відносно 2022 р.)
1. Популяція та відтворення населення					
Наявне населення (млн осіб)	37,5	35,2	31,0	31,5	-23,5 %
TFR (дітей на 1 жінку)	0,85	0,70	0,60	0,65	-24,5 %
Смертність (на 1000 осіб)	12,5	14,5	18,6	16,1	+28,8 %
Природний приріст (на 1000 осіб)	-6,5	-9,2	-13,7	-10,3	-58,5 %
2. Міграційні процеси					
Біженці за кордоном (всього, млн)	5,3	5,9	6,5	6,9	+1,6 млн
Частка тих, хто планує повернутися (%)	58 %	48 %	43 %	35 %	-23 %
3. Вікова структура					
Медіанний вік (років)	42,8	43,6	44,2	44,5	+1,7 року
Частка населення 65+ (%)	18,9 %	20,1 %	21,8 %	22,1 %	+2,9 %

Джерело: складено авторами на основі [1; 4; 17; 26].

Це формує структурний дефіцит бюджету на рівні 12–14 % ВВП, що унеможлиблює дотримання Маастрихтських критеріїв боргової стійкості (дефіцит <3 % ВВП, борг <60 % ВВП) і створює бар'єри для євроінтеграції [23; 24]. Скорочення пропозиції робочої сили на 27–36 % до 2040 року при одночас-

ному старінні населення знижує сукупну факторну продуктивність (*Total Factor Productivity, TFP*) на 0,7–0,9 % щорічно (за «японським сценарієм» дефляційного стискування) [25; 27]. Кумулятивно це еквівалентно втраті 20–25 % потенційного ВВП протягом 15 років. Крім того, звуження внутрішнього

ринку та гострий дефіцит кваліфікованих кадрів знижують інвестиційну привабливість України, особливо у високотехнологічних секторах, критично залежних від людського капіталу.

Стратегія протидії демографічним загрозам: двовекторний підхід.

Протидія демографічним загрозам економічній безпеці вимагає впровадження комплексної двовекторної стратегії, що базується на поєднанні політики відновлення людського капіталу (репатріація) та структурної адаптації економіки (компенсація дефіциту кадрів через зростання продуктивності).

Вектор I. Стимулювання репатріації (Демографічне відновлення). Цей напрям передбачає впровадження пакету економічних стимулів для повернення вимушених мігрантів:

- а) Пільгове кредитування: впровадження програм на придбання житла або започаткування власної справи для громадян, що повернулися (за прикладом програми «Оселя»).
- б) Грантова підтримка реінтеграції: надання одноразової допомоги залежно від регіону повернення (з підвищеним коефіцієнтом для прифронтових територій).
- в) Дерегуляція професійного доступу: автоматичне визнання професійних кваліфікацій та дипломів, отриманих у країнах ЄС, без необхідності проходження бюрократичних процедур нострифікації.
- г) Фіскальні стимули: податкові канікули для репатріантів-підприємців.
- д) Інституційна підтримка: створення мережі рекрутингових центрів при дипломатичних установах («Job Centers Ukraine») для сприяння працевлаштуванню ще до моменту фізичного повернення в Україну [22].

Вектор II. Структурна адаптація (Компенсаційні механізми). Цей напрям фокусується на зниженні потреби виробничо-економічних систем в робочій силі за рахунок впровадження технологій або підвищення якості існуючого людського капіталу:

- ✦ Якість життя: зміщення фокусу з Lifespan (тривалість життя) на Healthspan (тривалість здорового активного життя) через превентивну медицину, регулярний скринінг здоров'я та створення адаптивних робочих місць для осіб віком 50+.
- ✦ Освіта: розгортання національних програм Lifelong Learning (навчання впродовж життя) для швидкої перекваліфікації дорослого населення.

- ✦ Технологічна модернізація: державне співфінансування автоматизації та роботизації виробництва для заміщення ручної праці (податкові пільги на імпорт, пільговий лізинг обладнання).
- ✦ Селективна міграція: перехід до точково-го залучення іноземної робочої сили у дефіцитних секторах через спрощену візову процедуру Fast Track для отримання посвідки на постійне проживання [11; 12].

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що війна 2022 року трансформувала демографічну кризу в Україні з еволюційної, подібної до загальноєвропейських тенденцій старіння, в екзистенційну катастрофу, що загрожує необоротною втратою економічного потенціалу держави. Компаративний аналіз засвідчив, що до 2021 року Україна та ЄС стикалися зі схожими викликами низької фертильності та старіння нації, однак суттєво різнилися за якістю людського капіталу. Війна спричинила шокову дивергенцію трендів: якщо Європейський Союз зберігає демографічну стійкість завдяки позитивному міграційному сальдо та технологіям, то Україна зіткнулася з «тріадою кризових факторів», що включає фізичне скорочення населення на чверть, падіння народжуваності до найнижчого у світі рівня та безповоротну втрату мільйонів осіб висококваліфікованої робочої сили.

Економічні наслідки демографічних шоків оцінюються як втрата 15–18 % потенційного ВВП до 2040 року, навіть за умови повного відновлення фізичної інфраструктури. Паралельно прогнозується формування структурного бюджетного дефіциту на рівні 12–14 % ВВП внаслідок зменшення податкової бази та зростання соціального навантаження, що створює критичні ризики для фіскальної стійкості країни.

Відновлення економічної безпеки України неможливе без реалізації системної демографічної стратегії, яка має поєднувати два взаємодоповнювальні вектори: екстенсивний, спрямований на стимулювання репатріації через пільгове кредитування та визнання кваліфікацій, та інтенсивний, що передбачає структурну адаптацію економіки через автоматизацію, перехід від концепції Lifespan до Healthspan та селективну міграцію. При цьому критично важливим є усвідомлення інертності демографічних процесів: оскільки якісний людський капітал формується 15–20 років, навіть негайне припинення бойових дій не забезпечить повного відновлення ринку праці до довоєнного рівня раніше 2040 року.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають фокусуватися на розробці інструментів системи раннього попередження демографічних загроз, інтеграції демографічних проєкцій у середньострокові бюджетні декларації, а також на оцінці ефективності компенсаторних механізмів у специфічному контексті повоєнної відбудови України. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Смертність в Україні утримчу перевищує народжуваність у 2024 році // Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
2. Population structure and ageing. Statistics Explained. 2024 // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/1271.pdf>
3. Demography of Europe 2024 edition. Interactive publication // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024>
4. Demography of Europe 2025 edition. Interactive publication // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2025>
5. Population structure and ageing. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Highlights
6. Ageing Europe. Statistics Explained // Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/80393.pdf>
7. Population structure indicators at national level // Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjanind/default/table?lang=en
8. Over 65 and rising: Is the EU facing a demographic crisis? // Euronews. 21.02.2025. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/02/21/over-65-and-rising-is-the-eu-facing-a-demographic-crisis>
9. Bloom D. E., Kuhn M., Prettner K. Fertility in High-Income Countries: Trends, Patterns, Determinants, and Consequences. *Annual Review of Economics*. 2024. Vol. 16. P. 159–184. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-081523-013750>
10. Europe's population crisis could shave 4% off its GDP by 2040: Morgan Stanley // Fortune Europe. URL: <https://fortune.com/europe/2024/10/14/europes-population-crisis-gdp-2040-morgan-stanley/>
11. Europe's population crisis – Morgan Stanley analysis // Pension Policy International. URL: <https://www.pensionpolicyinternational.com/europes-population-crisis-could-shave-4-off-its-gdp-by-2040-morgan-stanley-warns-and-the-options-to-solve-it-arent-good/>
12. How big of a problem is Europe's declining working age population? 12.10.2024. Investing.com. URL: <https://www.investing.com/news/economy/how-big-of-a-problem-is-europes-declining-working-age-population-3658975>
13. Immigration's Economic Impact // Morgan Stanley Insights. URL: <https://www.morganstanley.com/insights/articles/global-migration-economic-impact-trends>
14. Setting the scene: Demographic change, economic growth // OECD Employment Outlook 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/07/oecd-employment-outlook-2025_5345f034/full-report/component-6.html
15. The macroeconomic and fiscal impact of population ageing. ECB Occasional Paper 296 // European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op296~aaf209ffe5.en.pdf>
16. The demographic divide: inequalities in ageing across the EU // Bruegel Policy Brief. URL: <https://www.bruegel.org/policy-brief/demographic-divide-inequalities-ageing-across-european-union>
17. Гайда Ю., Длугопольська Т., Цяпа Н. Старіння населення: тенденції та вплив на структуру національної економіки. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2025. Vol. 1. No. 55. P. 68–81. DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.589>
18. Warner M. E., Zhang X., Guillemot J. Demographic ageing: an opportunity to rethink economy, society and regions. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2025. Vol. 18. No. 1. P. 79–92. DOI: <https://doi.org/10.1093/cjres/rsae031>
19. Kulu H., Christison S., Liu C., Mikolaj J. The War and the Future of Ukraine's Population. *Population Europe, 2023*. URL: <https://migrantlife.wp.st-andrews.ac.uk/files/2022/03/The-War-and-the-Future-of-Ukraines-Population.pdf>
20. Astrov V., Leitner S., Grieveson R. The Demographic Challenges to Ukraine's Economic Reconstruction. *Vienna Institute for International Economic Studies*. Research Report No. 461. July 2023. URL: <https://wiiw.ac.at/the-demographic-challenges-to-ukraine-s-economic-reconstruction-p-6620.html>
21. Shkuropadska D., Lebedeva L., Shtunder I., Ozhelevskaya T., Khrustalova V. The Impact of Demographic Resilience on the Economic Development of the Visegrad Group Countries. 2023. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6661/b52500ce835095ad7a6ef9a6510f1eafad3.pdf>
22. Economic Report of the President 2024. Chapter 3: Population, Aging, and the Economy. The White House. March 2024. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2024/03/ERP-2024-CHAPTER-3.pdf>
23. Djankov S., Nikolova E. Ukraine's deepening population challenge // CEPR VoxEU. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/ukraines-deepening-population-challenge>
24. Ukraine's demographic challenges deepen amidst ongoing war. 05.12.2025 // UNFPA EECA. URL: <https://eeca.unfpa.org/en/news/ukraines-demographic-challenges-deepen-amidst-ongoing-war>

25. Amid the war, Ukraine is facing a demographic crisis // UNFPA EECA. URL: <https://eeca.unfpa.org/en/news/amid-war-ukraine-facing-demographic-crisis>
26. Born into war: How Ukraine's demographic crisis became a catastrophe. 11.09.2025 // EUobserver. URL: <https://euobserver.com/health-and-society/ar978eff35>
27. Gruss B., Huang E., Lagerborg A., Noureldin D., Ozhan G. K. The Rise of the Silver Economy: Global Implications of Population Aging. World Economic Outlook. Washington, DC : International Monetary Fund, 2025. April. Chapter 2. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2025/april/english/ch2.pdf>

REFERENCES

- Astrov V., Leitner S. & Grieveson R. (2023). The Demographic Challenges to Ukraine's Economic Reconstruction. *Vienna Institute for International Economic Studies*. <https://wiiw.ac.at/the-demographic-challenges-to-ukraine-s-economic-reconstruction-p-6620.html>
- Bloom D. E., Kuhn M. & Prettnner K. (2024). Fertility in High-Income Countries: Trends, Patterns, Determinants, and Consequences. *Annual Review of Economics*, 16, 159–184. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-081523-013750>
- Bruegel Policy Brief. The demographic divide: inequalities in ageing across the EU. <https://www.bruegel.org/policy-brief/demographic-divide-inequalities-ageing-across-european-union>
- Djankov S. & Nikolova E. Ukraine's deepening population challenge. *CEPR VoxEU*. <https://cepr.org/voxeu/columns/ukraines-deepening-population-challenge>
- EUobserver. (2025, September 11). Born into war: How Ukraine's demographic crisis became a catastrophe. <https://euobserver.com/health-and-society/ar978-eff35>
- Euronews. (2025, February 21). Over 65 and rising: Is the EU facing a demographic crisis?. <https://www.euronews.com/my-europe/2025/02/21/over-65-and-rising-is-the-eu-facing-a-demographic-crisis>
- European Central Bank. The macroeconomic and fiscal impact of population ageing. ECB Occasional Paper 296. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op296~aaf209ffe5.en.pdf>
- Eurostat. Population structure indicators at national level. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_pjanind/default/table?lang=en
- Eurostat. (2024). Population structure and ageing. Statistics Explained. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/1271.pdf>
- Eurostat. (2024). Demography of Europe 2024 edition. Interactive publication. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024>
- Eurostat. (2025). Demography of Europe 2025 edition. Interactive publication. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2025>
- Eurostat. Population structure and ageing. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#Highlights
- Eurostat. Ageing Europe. Statistics Explained. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/80393.pdf>
- Fortune Europe. (2024). Europe's population crisis could shave 4% off its GDP by 2040: Morgan Stanley. <https://fortune.com/europe/2024/10/14/europes-population-crisis-gdp-2040-morgan-stanley/>
- Gruss B., Huang E., Lagerborg A., Noureldin D. & Ozhan G. K. (2025). *The Rise of the Silver Economy: Global Implications of Population Aging*. World Economic Outlook. Chapter 2. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2025/april/english/ch2.pdf>
- Haida Yu., Dluhopolska T. & Tsiapa N. (2025). Starinnia naseleennia: tendentsii ta vplyv na strukturu natsionalnoi ekonomiky [Population ageing: trends and impact on the structure of the national economy]. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*, 55(1), 68–81. <https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.589>
- Investing.com. (2024, October 12). How big of a problem is Europe's declining working age population?. <https://www.investing.com/news/economy/how-big-of-a-problem-is-europes-declining-working-age-population-3658975>
- Kulu H., Christison S., Liu C. & Mikolai J. (2023). The War and the Future of Ukraine's Population. *Population Europe*. <https://migrantlife.wp.st-andrews.ac.uk/files/2022/03/The-War-and-the-Future-of-Ukraines-Population.pdf>
- Morgan Stanley Insights. Immigration's Economic Impact. <https://www.morganstanley.com/insights/articles/global-migration-economic-impact-trends>
- OECD Employment Outlook 2025. (2025). Setting the scene: Demographic change, economic growth. https://www.oecd.org/en/publications/2025/07/oecd-employment-outlook-2025_5345f034/full-report/component-6.html
- Opendatabot. (2024). Smertnist v Ukraini utrychi perevyschuie narodzhuvanist u 2024 rotsi [Mortality in Ukraine is three times higher than the birth rate in 2024]. <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
- Pension Policy International. Europe's population crisis – Morgan Stanley analysis. <https://www.pensionpolicyinternational.com/europes-population-crisis-could-shave-4-off-its-gdp-by-2040-morgan-stanley-warns-and-the-options-to-solve-it-arent-good/>
- Shkurovadska D., Lebedeva L., Shtunder I., Ozhelevskaya T. & Khrustalova V. (2023). The Impact of Demographic Resilience on the Economic Development of the Visegrad Group Countries. <https://pdfs.se>

manticscholar.org/6661/b525000ce835095ad7a6e-f9a6510f1eafad3.pdf

UNFPA EECA. Amid the war, Ukraine is facing a demographic crisis. <https://eeca.unfpa.org/en/news/amid-war-ukraine-facing-demographic-crisis>

UNFPA EECA. (2025, December 5). Ukraine's demographic challenges deepen amidst ongoing war. <https://eeca.unfpa.org/en/news/ukraines-demographic-challenges-deepen-amidst-ongoing-war>

Warner M. E., Zhang X. & Guillemot J. (2025). Demographic ageing: an opportunity to rethink economy, society and regions. *Cambridge Journal of Re-*

gions, Economy and Society, 1(18), 79–92. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsae031>

The White House (2024). *Economic Report of the President 2024. Chapter 3: Population, Aging, and the Economy*. The White House. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2024/03/ERP-2024-CHAPTER-3.pdf>

Стаття надійшла до редакції / Received: 25.12.2025 р.

Статтю прийнято до публікації / Accepted: 11.01.2026 р.

Оприлюднено / Published: 25.02.2026 р.